

Του **Δημήτρη Μπελαντή**

Η συμπλήρωση εκατό ετών από το 1917 και τις δύο μεγάλες ρωσικές επαναστάσεις του, αυτήν του Φλεβάρη και εκείνη του Οκτώβρη, παρέχει την σοβαρή ευκαιρία στον ιστορικό αλλά και στον κάθε ενεργό πολίτη, ιδίως σε όσους/ες μετέχουμε στην παράδοση της κομμουνιστικής Αριστεράς, στην χώρα μας και διεθνώς, να ξανασκεφτούμε την πορεία του ιστορικού κομμουνισμού και του μαρξισμού στον 20ο αιώνα. Και, όπως έγραψε ο σημαντικότερος μαρξιστής συγγραφέας Σαρλ Μπετελέμ το 1977 («Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ 1923-1930» τ. Β', Αθήνα 1977, εκδόσεις Ράππα, νεότερη έκδοση Κουκκίδα 2005,), να αποπειραθούμε να βάλουμε *την αντίφαση πάνω από την ενότητα, την συνθετότητα πάνω από την υπεραπλούστευση*. Γιατί, το «διαρκές 1917» υπήρξε μια αναπόφευκτα σύνθετη πολιτική και ιδεολογική διαδικασία και, όσο και αν μας θέλγει ακόμη και σήμερα ο ισχυρός απόηχός του και μας δίνει δύναμη για τους αγώνες του σήμερα, έθεσε αναγκαστικά τα προβλήματα των ορίων του τότε ιστορικού μαρξισμού αλλά και των διαρκών αντιφάσεων του μαρξιστικού θεωρητικού οικοδομήματος μονιμότερα. Αυτή ήταν, άλλωστε, και η μεγαλύτερη μακροχρόνια συνεισφορά του: *αν δεν είχε υπάρξει το «1917» και όσα το ακολούθησαν στον 20ο αιώνα, τα ζητήματα της σοσιαλιστικής εξουσίας δεν θα είχαν τεθεί και δεν θα είχε επιχειρηθεί η επίλυσή τους, έστω με αβέβαιο, αχαρτογράφητο και πολύ δύσκολο τρόπο. Και ο μαρξισμός θα είχε γνωρίσει έναν πρόωρο και αναντίστρεπτο θάνατο*. Θα καταθέσουμε, λοιπόν, ορισμένες πρώτες σκέψεις για την αποτίμηση των δύο επαναστάσεων του 1917.

1. Ο Φλεβάρης και ο Οκτώβρης του 1917

Συχνότατα, αντιπαραθέτουμε ανιστορικά τον «αστικοδημοκρατικό» Φλεβάρη του 1917 (όπως και το «αστικοδημοκρατικό» 1905, την λεγόμενη και «γενική δοκιμή» του 1917) στον επιτέλους «προλεταριακό» Οκτώβρη του 1917. Όμως, αυτή η αντιπαράθεση κάθε άλλο παρά είναι δόκιμη. Ο Φλεβάρης και ο Οκτώβρης είχαν μια διαλεκτική ενότητα, παρά τις διαφορές συγκυρίας. Γεννήθηκαν ως «στιγμές» από τον πόλεμο και από την κρίση της τσαρικής πολιτικής εξουσίας, γενικότερα της ρωσικής καπιταλιστικής πολιτικής εξουσίας. Αυτό το συνειδητοποίησε καθοριστικά ο Λένιν στις «Θέσεις του Απρίλη», εγκατέλειψε το σχολαστικό και ατελέσφορο προηγούμενο σχήμα της «δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς» και, ουσιαστικά, αποδέχθηκε, αν και όχι ρητά, τις συνέπειες της λογικής της «Διαρκούς Επανάστασης» του Λ. Τρότσκι, ο οποίος την είχε προσδιορίσει σε γενικές γραμμές (σε συνεργασία με τον Πάρβους ή Χέλφαντ) στο έργο του «Αποτελέσματα και Προοπτικές» το 1906.

Πέρα, όμως, από το ουσιαστικό ζήτημα της αναγκαίας υπέρβασης του «ενδιάμεσου αστικοδημοκρατικού σταδίου» (κάτι που σύντομα αποτέλεσε ψόγο και ύβρι στο στόμα των φορέων της σοσιαλδημοκρατίας κατά του Λένιν, ιδίως μέσω του Καρλ Κάουτσκι, ψόγο που συνδέει την «οικονομική ανωριμότητα των

ρωσικών συνθηκών» με την βίαιη και αντιδημοκρατική «δικτατορία των Μπολσεβίκων) και της ορθής αντίθεσης του Λένιν στον εξελικτικισμό/ οικονομισμό της Δεύτερης Διεθνούς[1], ο Φλεβάρης δεν αποτελεί απλώς πρόδρομο του Οκτώβρη και προϋπόθεσή του.

Ο Φλεβάρης είναι ο χρόνος συγκρότησης των εργατικών συμβουλίων, των σοβιέτ, στη Ρωσία, της επανάκαμψης των μορφών του 1905. Παρά το ότι τα σοβιέτ ως μορφή δεν καθορίζουν πάντοτε σε βάθος χρόνο και ένα σοσιαλιστικό ταξικό περιεχόμενο (δες τον αστικοδημοκρατικό στην εξέλιξη χαρακτήρα των συμβουλίων της επαναστατημένης Γερμανίας, ιδίως μετά το 1920), παραμένει γεγονός ότι η ανάδυση των συμβουλίων αποτελεί την πρώτη και ουσιαστική προϋπόθεση του αιτήματος της εργατικής τάξης για την ηγεμονία και την εξουσία, του αιτήματος της εργατικής τάξης στην Ρωσία για ηγεμονία στο δημοκρατικό, αντιτσαρικό και αντιιμπεριαλιστικό-αντιπολεμικό μπλοκ που ανέρχεται. Επαναστατική κατάσταση χωρίς μια μορφή «συμβουλίων» δεν μπορεί να υπάρξει. Η εμπειρία του Λένιν στο «**Κράτος και επανάσταση**» ως προς τον ρόλο των συμβουλίων ως δυνάμει οργάνων της εργατικής εξουσίας γεννιέται από τον Φλεβάρη και την ριζοσπαστική εξέλιξή του ως το καλοκαίρι του 1917, αφού ο Οκτώβρης, όταν γράφεται αυτό το βιβλίο, δεν έχει συμβεί ακόμη.

Επίσης, πρέπει να αμφισβητήσουμε και να απορρίψουμε την θέση ότι ο Οκτώβρης ήταν απλώς ένα «πραξικόπημα των Μπολσεβίκων» ή μια «αστική επανάσταση». **Ο Οκτώβρης ήταν πράγματι η πρώτη -και πιθανόν η τελευταία στην κλασική αυτήν μορφή, μέχρι σήμερα- κατάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη και τους συμμάχους της.** Η τελευταία, καθώς η σοσιαλιστική επανάσταση ηττήθηκε στην Δύση το 1918-1923, το 1936-1937 στην Ισπανία χάρη στην αστική-σταλινική καταστολή αλλά και αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ευρώπη, ενώ στην περιφέρεια «νίκησε» μεν αλλά με αρκετά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (σύνθεση αντιιμπεριαλισμού/αντιφασισμού και σοσιαλισμού) και πολλές γραφειοκρατικές ιδιομορφίες. **Σε κάθε περίπτωση, ο Οκτώβρης απέδειξε ότι μια επαναστατική νίκη της εργατικής τάξης και των συμμάχων της είναι μια ενδεχόμενη ιστορικά αλλά και πραγματοποιήσιμη δυνατότητα στον σύγχρονο καπιταλισμό και όχι απλώς μια «μυθολογία» ή ένα «αποκαλυπτικό» θρησκευτικό κήρυγμα.**

Η εξέγερση των Μπολσεβίκων στην Πετρούπολη την 25-10-1917 (με το παλιό ημερολόγιο) είχε μια βαθειά αιτιώδη συνάφεια με την επαναστατική διάθεση της μεγάλης πλειοψηφίας της εργατικής τάξης, οργανωμένης στα συμβούλια και μη, καθώς και με τις μη προλεταριακές λαϊκές τάξεις, τους φτωχούς και μεσαίους αγρότες, την διανόηση και τους άνεργους ή τους παλιούς και νέους στρατιώτες. Χωρίς αυτήν την μαζική τεράστια υποστήριξη, η επανάσταση θα είχε σύντομα καταρρεύσει. Ιδίως, η φάση του Εμφυλίου Πολέμου από το 1918 ως και το 1920 και του πολεμικού κομμουνισμού δεν θα ήταν νικηφόρα για τους Μπολσεβίκους, αν εκατομμύρια άνθρωποι συνειδητά και όχι καταναγκαστικά δεν έδιναν τις ζωές τους για την απόκρουση των Λευκών και της πολύμορφης ιμπεριαλιστικής επέμβασης.

2. Λενινισμός και μαρξισμός

Από μια ουσιαστική οπτική γωνία, προκύπτει σαφώς ότι ο λενινισμός ανανέωσε αρχικά ριζικά τον μαρξισμό από το εξελικτικιστικό κα παραγωγίστικο τέλμα της Σοσιαλιστικής Διεθνούς, την διαρκή αναμονή για την «ωρίμανση των οικονομικών/παραγωγικών συνθηκών» και την διαρκή κεντρικότητα των κοινοβουλευτικών διαδικασιών. Η επανάσταση ξέφυγε από τους «σιδερένιους οικονομικούς κανόνες» και τις «νομοτέλειες ωρίμανσης και αύξησης των παραγωγικών δυνάμεων» του μαρξισμού της Β' Διεθνούς αλλά και του γηραιού Φρ. Ένγκελς (ιδίως των τελευταίων έργων του), και γύρισε στην προτεραιότητα της πολιτικής δράσης (η θετική όψη του «Τι να κάνουμε») και στην συνειδητή ανθρώπινη δραστηριότητα. Επίσης, η κατάληψη της εξουσίας δεν θα συνέβαινε με την χρήση του ήδη υπάρχοντος καπιταλιστικού κράτους **αλλά με την πλήρη επαναστατικοποίηση και συντριβή του** («Κράτος και Επανάσταση»). Η ιδέα αυτή δεν ήταν αρχικά ιδέα του ίδιου του Λένιν. Την δανείστηκε από τον Άντον Πάνεκεκ, που την είχε πρωτοχρησιμοποιήσει στην κόντρα του με τον Κάουτσκι το 1912 για το θέμα της γενικής απεργίας (Ο Λένιν αναφέρεται ρητά στο άρθρο του Πάνεκεκ στο «Κράτος και Επανάσταση»).

Η συντριβή του αστικού κράτους, η επαναστατική συγκυρία ως σημείο συγχώνευσης εθνικών και διεθνών αντιφάσεων, που επικαθορίζουν την καθοριστική σε τελική ανάλυση αντίφαση κεφαλαίου και εργασίας στον αδύνατο κρίκο (μια ιδέα που θα εξειδικευθεί από τον Στάλιν αργότερα), η ερμηνεία της επαναστατικής κατάστασης και κρίσης, η «ηγεμονία» της εργατικής τάξης στους συμμάχους της και η δικτατορία (κυριαρχία βασικά κατασταλτική) πάνω στους εχθρούς της, αυτά είναι τα θετικά διδάγματα του λενινισμού και αυτά συγκροτούν αυτό που δικαίως προσδιορίστηκε ως **«λενινιστική τομή» εντός του ιστορικού μαρξισμού**. Στην πραγματικότητα, όλα αυτά τα στοιχεία σηματοδοτούν μια ισχυρή «επιστροφή της συνειδητής πολιτικής» μέσα στον μαρξισμό του 20ου αιώνα και μια αποδόμηση της παντού και πάντοτε κυριαρχίας της οικονομίας και των παραγωγικών συνθηκών ή των παραγωγικών δυνάμεων. Όμως, οι «παραγωγικές δυνάμεις» και ο τεχνοκρατισμός/παραγωγισμός επιστρέφουν στην συνέχεια στο κομμουνιστικό κίνημα του 20ου αιώνα και νικούν την αντίληψη της λενινιστικής τομής, που στηρίχθηκε στην κυριαρχία της επαναστατικής συνειδητότητας και της ορθής γραμμής μαζών. Τι μεσολάβησε για να συμβεί αυτό που ο Αλτουσέρ ονόμασε εύστοχα («Απάντηση στον Τζων Λιούις») «επιστροφή του οικονομισμού της Β' Διεθνούς στον μαρξισμό της Γ' Διεθνούς»;

3. Λενινισμός, σταλινισμός, τροτσκισμός, μπολσεβικισμός: ενότητα ή διαφοροποίηση; Σύγκλιση ή απόκλιση;

Οι πρακτικές απόψεις και κατευθύνσεις του Λένιν για την σοσιαλιστική οικοδόμηση- μετά το «Κράτος και Επανάσταση» και στην διάρκεια της σύντομης ηγεσίας του ως το 1922- διαφέρουν και αποκλίνουν σημαντικά από τις γενικές αρχές του «Κράτος και Επανάσταση»: δηλαδή, την άμεση εργατική δημοκρατία, βασισμένη στην αυτοδιεύθυνση των σοβιέτ και την διαρκή ανακλητότητα των αντιπροσώπων, τον εργατικό έλεγχο στα εργοστάσια, την ισότητα των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων βάσει της αμοιβής του ανειδίκευτου εργάτη, την μείωση του ρόλου των αστών ειδικών, την απογραφειοκρατικοποίηση του κράτους, την άρση του χωρισμού του από τον λαό και την κοινωνία, την αμφισβήτηση του ιεραρχικού κοινωνικού καταμερισμού εργασίας.

Οι κατοπινές αυταρχικότερες και γραφειοκρατικότερες αντιλήψεις του Λένιν βρίσκουν σαφή έκφραση στα έργα του «Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής εξουσίας» (1918), «Για τα μικροαστικά παιδιάρια» (1918), «Ο φόρος σε είδος» (1921)^[2]. Επίσης, βρίσκουν έκφραση στην συλλογική απόφαση των Μπολσεβίκων να «σκληρύνουν» εσωτερικά το κόμμα τους και να καταργήσουν την ύπαρξη τάσεων και οργανωμένων ομάδων εντός αυτού (10ο Συνέδριο Μπολσεβίκων, Μάρτιος 1921). Οι αντιλήψεις αυτές συγκρούονται, όμως, στην σκέψη του Λένιν με τον ήδη συνειδητοποιημένο από αυτόν σοβαρό κίνδυνο του γραφειοκρατισμού και τον ήδη παραμορφωμένο γραφειοκρατικά χαρακτήρα της σοβιετικής εξουσίας (βλ. σε «Κάλλιο λιγότερα και καλύτερα», 1923).

Οι ιδιαίτερες δυσκολίες του Εμφυλίου και της σοσιαλιστικής οικοδόμησης σε μια σχετικά καθυστερημένη και διαλυμένη από τον πόλεμο χώρα, η ιμπεριαλιστική περικύκλωση και η αποτυχία της επανάστασης στη Δύση ως το 1923, υπήρξαν σοβαροί παράγοντες που εξηγούν αυτήν την συγκεντρωτικότερη και αυταρχικότερη μεταστροφή των αντιλήψεων του Λένιν και των Μπολσεβίκων μετά το 1918. Όμως, αυτός ο συλλογισμός ποτέ δεν υπήρξε επαρκής και τελέσφορος από μόνος του. Επειδή, ακριβώς, στέκεται στους συγκυριακούς ιστορικούς καθορισμούς (που τέτοιου τύπου υπάρχουν, κατά κανόνα, σε κάθε συγκυρία επαναστατικού εμφυλίου πολέμου) και δεν βλέπει την συνέχειά τους με τον ίδιο τον ιδεολογικό σχηματισμό των Μπολσεβίκων στη γέννηση και την διαλεκτική εξέλιξή του.

Τα παραπάνω κείμενα του Λένιν αλλά και άλλα κείμενα της εποχής, όπως του Λ. Τρότσκι («Τρομοκρατία και Κομμουνισμός-απάντηση στον Καρλ Κάουτσκι», 1918), μεταξύ του 1918 και του 1921, ή αργότερα (1923) τα κείμενα του Πρεομπραζένσκου για την «νέα οικονομία» και την «σοσιαλιστική πρωταρχική συσσώρευση», είναι απολύτως συγκεντρωτικά και αρνητικά, από θέση αρχής, για τα πρωτοπόρα πειράματα του εργατικού ελέγχου με την έννοια της συλλογικής αυτοδιεύθυνσης των εργοστασίων, και υπέρ καθαρά της μονοπρόσωπης διεύθυνσης από διευθυντές- αστούς ειδικούς η

διευθυντές διορισμένους από το κόμμα.

Είναι κείμενα, τα οποία θαυμάζουν απεριόριστα τον αμερικάνικο ταιλορισμό ως «επίτευγμα του καπιταλισμού» και την εργασιακή μονότονη αλλοτρίωση μέσω αυτού, εξυμνούν τον γερμανικό «κρατικό καπιταλισμό» (γερμανική πολεμική οικονομία) του 1916-1917, εξυμνούν την ατσάλινη πειθαρχία στο εργοστάσιο και την πλήρη συγκεντροποίηση της βιομηχανικής παραγωγής υπό τις διαταγές πολύ λίγων παραγωγικών ηγετών («Τα άμεσα καθήκοντα...»). Με λίγα λόγια, είναι κείμενα αντικειμενικά «τεχνοκρατικά», παραγωγίστικα και, κατά μια στρατηγικότερη έννοια, *φιλοκαπιταλιστικά, παρά την ψευδαίσθηση ότι η εργατική εξουσία μπορεί να ελέγξει και να μετασχηματίσει αυτές τις καπιταλιστικές αρχές οργάνωσης και πειθάρχησης.* . Πώς, αλήθεια, μπορεί αυτό να συμβαίνει; Πώς είναι δυνατόν οι μεγαλύτεροι επαναστάτες και αντικαπιταλιστές ηγέτες της εποχής τους να τοποθετούνται στο ζήτημα της οργάνωσης της παραγωγής ρητά ως «μάνατζερ του κρατικού καπιταλισμού», ενώ την ίδια στιγμή συστέλλουν την δημοκρατία ακόμη και μέσα στο επαναστατικό κόμμα, πράγμα που-όχι ευθύγραμμα και αναπόφευκτα, βεβαίως- θα οδηγήσει στην τραγωδία του σταλινισμού ως κλιμάκωση ;

Η απάντηση δεν είναι εύκολη, αλλά πρέπει να επιχειρηθεί. *Χωρίς αυτήν, το ούτως ή άλλως δύσκολο παρόν και μέλλον του μαρξισμού θα καταστεί τελείως ανύπαρκτο και ανέφικτο.* Η απάντηση ξεκινά από το γεγονός ότι ο μπολσεβικισμός, με την σύντομη πρακτικά αλλά διαχρονική θεωρητικά εξαίρεση της «τομής» στα ζητήματα του κράτους και της εξουσίας, δεν μπόρεσε να αμφισβητήσει σε βάθος την αντίθεση διεύθυνσης/εκτέλεσης και τον ιεραρχικό καταμερισμό εργασίας ούτε στο επίπεδο της οργάνωσης της (καπιταλιστικής) παραγωγής ούτε στο επίπεδο της αναδιοργάνωσης της δημόσιας πολιτικής.

Η άρση του εργατικού ελέγχου ήδη από την άνοιξη του 1918 (βλ. αναλυτικά σε Μ.Μπρίντον «Οι Μπολσεβίκοι και ο εργατικός έλεγχος», Αθήνα 1977, Διεθνής Βιβλιοθήκη), η επισημοποίηση της απαγόρευσης των άλλων κομμάτων και η δικτατορική τροπή μέσα στους Μπολσεβίκους το 1920-1921 δεν επιφέρουν αυτόματα αλλά προοιωνίζουν και διευκολύνουν το καθεστώς του Στάλιν στην άνοδό του.

Στην πραγματικότητα, ο Στάλιν επιβάλλεται εναντίον της σαφούς βούλησης του Λένιν, που τον χαρακτηρίζει στην «Διαθήκη» του γραφειοκράτη, μεγαλορώσο εθνικιστή και ουσιαστικά αγριάνθρωπο ή παλιάνθρωπο, αλλά δεν είναι σε καμία περίπτωση ουρανοκατέβητος. Ο σταλινισμός αποτέλεσε επιδείνωση αλλά και επιβεβαίωση αυταρχικών τάσεων στους Μπολσεβίκους, που προϋπήρχαν αυτού. *Στο ζήτημα της πολιτικής δημοκρατίας στην σοβιετική επαναστατική κοινωνία, της δημοκρατίας στα συνδικάτα, της δημοκρατίας και της εργατικής παρέμβασης στην παραγωγή, οι σταλινικοί και οι τροτσκιστές, οι βασικές δηλαδή διάδοχες μορφές του μπολσεβικισμού το 1923, πολύ κατώτερες και οι δύο από τον λενινισμό του Λένιν, δεν παρουσιάζουν καμία ουσιαστική διαφορά μεταξύ τους.*

Υπολογίσιμη διαφορά παρουσιάζουν στο ζήτημα της δημοκρατίας **μέσα στο κόμμα (κείμενο των «46» Μπολσεβίκων τον Οκτώβριο 1923)** και στο ζήτημα «εθνική μόνο οικοδόμηση ή στήριξη/επέκταση της διεθνούς επανάστασης», ζητήματα πολύ σημαντικά από μόνα τους, όχι όμως και τα απολύτως πιο σημαντικά για την καθημερινότητα της εργατικής τάξης στη Ρωσία. Οι μόνες τάσεις που βάζουν στα 1918-1923 μέσα στους Μπολσεβίκους το ζήτημα του εργατικού ελέγχου, της ενίσχυσης του ρόλου των συνδικάτων και της σοσιαλιστικής δημοκρατίας εν γένει είναι τάσεις, που πολύ λίγοι τις θυμούνται σήμερα ως τις πραγματικά «Αριστερές Αντιπολιτεύσεις» λόγω του γεγονότος ότι οι νικητές (δηλαδή οι κυρίαρχες τάσεις μέσα στον μπολσεβικισμό) έγραψαν την Ιστορία: οι «αριστεροί κομμουνιστές» του 1918, δηλαδή οι Βαλέριαν Οσσίνσκυ, Νικολάι Μπουχάριν, Καρλ Ράντεκ κα., που τάχθηκαν υπέρ του εργατικού ελέγχου και κατά της μονοπρόσωπης διεύθυνσης στα εργοστάσια και εξέδιδαν το περιοδικό "Kommunist" στο Πέτρογκραντ και την Μόσχα, η τάση του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού» των Σμυρνόφ-Σλιάπνικοφ υπέρ της ενισχυμένης εσωτερικής δημοκρατίας στο κόμμα, η «Εργατική Αντιπολίτευση» των Κολλοντάι-Σλιάπνικοφ-Σμυρνόφ κ.α. το 1921, που υπεράσπισε τα δικαιώματα των σοβιετικών συνδικάτων απέναντι στο «κράτος» τους αλλά και την εσωκομματική δημοκρατία, η

«Εργατική Αλήθεια» του φιλόσοφου και παλιού μπολσεβίκου ηγέτη Μπογκντάνοφ, η «Εργατική Ομάδα» του Μάισνικοφ[3].

Όλοι αυτοί δεν ήταν αναρχικοί, αλλά μαρξιστές επαναστάτες και Μπολσεβίκοι, οι οποίοι στήριξαν μια αντιαυταρχική και επαναστατική εκδοχή του Μπολσεβικισμού κατά του «ρεαλισμού» των Λένιν, Τρότσκι και Στάλιν. Το γεγονός ότι και οι τρεις αυτοί επαναστάτες ηγέτες, παρά τις σημαντικές διαφορές τους, δεν είχαν ευήκοο ους στις διαμαρτυρίες αυτών των μειοψηφιών ως το 1921 δεν μπορεί να είναι τυχαίο. Συνδέεται με μια βασική ιστορική διάσταση του μπολσεβικισμού, την λογική για το συγκεντρωτικό κόμμα πρωτοπορίας, το οποίο εισάγει «από τα έξω» την συνείδηση στην τάξη και γενικότερα κατανοεί το συμφέρον της τάξης αυθεντικότερα από τα απλά μέλη της, μια αντίληψη έντονα γιακωβινική, με την αρνητική σημασία αυτού του όρου (αυταρχική, συγκεντρωτική, επιστημονικοφανή, τυχοδιωκτική)[4].

Στην συνέχεια, οι διάφορες γνωστές διεθνείς Αντιπολιτεύσεις στο κομμουνιστικό κίνημα θα αμφισβητήσουν όψεις του σοβιετικού μαρξισμού, συχνά με εύστοχο και γόνιμο τρόπο. Δυστυχώς, οι κριτικές τους, με όλα τα θετικά και καινοτόμα στοιχεία τους, ήταν , συνολικά ιδωμένες, παραπληρωματικές στην ανεπάρκειά τους και στην αποτυχία τους. Εδώ, μόνο σύντομα μπορώ να σχολιάσω τις ανεπάρκειες των αντιπολιτευτικών ρευμάτων -αναλυτικά το έχω κάνει αλλού. Οι μεν τροτσκιστές, χωρίς να διεκδικήσουν αποτελεσματικά την εξουσία στα 1922-1924, όσο μπορούσαν ακόμη, κατάγγειλαν ορθά την αντιδημοκρατικότητα/γραφειοκρατισμό/ εθνικιστικό ομορτουνισμό του σταλινισμού και από ένα σημείο και μετά (ιδίως από την σύνταξη του Μεταβατικού Προγράμματος το 1938) πρότειναν μια δημοκρατική-αντιγραφειοκρατική συγκρότηση της εργατικής εξουσίας. Από όσο γνωρίζω, παρά την συστηματική αναφορά τους στον εργατικό έλεγχο, ποτέ δεν αμφισβήτησαν σε βάθος τον ρόλο των ειδικών-διευθυντών στην παραγωγή, την περίφημη «ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων» ως κριτήριο επιτυχίας του σοσιαλισμού, την οργάνωση της καπιταλιστικής παραγωγής ως τέτοια, ανεξάρτητα από τον τρόπο της κοινωνικής διανομής της παραγόμενης αξίας. Οι τροτσκιστές ήταν πάντοτε σιωπηλοί σε αυτό το πεδίο, μέχρι και σήμερα.

Οι δε μαοϊκοί, στην πιο ριζοσπαστική ευρωπαϊκή τους εκδοχή (Μπετελέμ, Λινάρ, Κοριά, Αλτουσέρ, Μπαλιμπάρ κ.α.) , ενώ αμφισβήτησαν την καπιταλιστική χρήση της επιστήμης, τεχνικής και τεχνολογίας στη οργάνωση της παραγωγής, ενώ έθεσαν το θέμα της εργατικής αντίστασης στην οργάνωση της παραγωγής και του ριζικού εργατικού ανασχεδιασμού της και όχι μόνο της αντίστασης στην καπιταλιστική διανομή, ποτέ δεν έβαλαν το ζήτημα της συνολικής αμεσοδημοκρατικής αυτοθέσμησης ως βασικό ζήτημα για την θέσμιση της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, λόγω μιας σαφούς φιλοσταλινικής ενύπαρκτης ιδεολογίας τους. Ο Πουλαντζάς υπήρξε εδώ μια γενεαλογική εξαίρεση-εξαίρεση με αμφιλεγόμενη την τελική εξειδίκευσή της στο τελευταίο βιβλίο του.

Πιο πέρα, στο πεδίο του ελέγχου της παραγωγής και του κράτους από το κίνημα κατά την μετάβαση, κινήθηκαν τα κινήματα της Σαγκάης στην κινέζικη Πολιτιστική Επανάσταση του 1966-1972, καθώς και το κίνημα Σενγκβουλιέν στο Χουνάν κατά την Πολιτιστική Επανάσταση, που θέλησε να προχωρήσει την ιδέα των Λαϊκών Κομμουνών και επέκρινε έμμεσα και τον ρόλο της μαοϊκής ηγετικής ομάδας στην Πολιτιστική Επανάσταση[5]. Επίσης, ο Σαρλ Μπετελέμ στους Γ-Δ' τόμους των «Ταξικών Αγώνων στην ΕΣΣΔ 1930-1941» προχωρά σε μια ενδιαφέρουσα γενικευμένη κριτική στον μπολσεβίκικο ιδεολογικό και πολιτικό σχηματισμό, με απορριπτικά τελικά συμπεράσματα ως προς αυτόν (γερμανική έκδοση, Βερολίνο 2016, εκδόσεις Die Buchmacherei). Δεν συμμεριζόμαστε το σύνολο των συμπερασμάτων του, ούτε μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ελαφρά τη καρδιά τον Οκτώβρη ως μια «καπιταλιστική επανάσταση» και τους Μπολσεβίκους εξ αρχής ως μια «υποκατάστατη κρατικοκαπιταλιστική τάξη» αντί της ανίκανης ρωσικής κλασικής αστικής τάξης. Θεωρούμε αυτήν την ανάγνωση ως εσφαλμένη λόγω ενός συμμετρικού προς τον σοβιετικό μαρξισμό ντετερμινισμού («αφού χρησιμοποίησαν καπιταλιστικά μέσα, εξέφραζαν εξ αρχής την καπιταλιστική τάξη»).

Όμως, η οργανική συσχέτιση από τον Μπετελέμ του κρατικού καπιταλισμού που εγκαθιδρύεται και

παγιώνεται καθαρά μετά το 1928 στην ΕΣΣΔ με καίριες/κυρίαρχες αντιλήψεις εντός του μπολσεβικισμού αλλά και συνολικά του μαρξισμού εκείνης της εποχής (προτεραιότητα των παραγωγικών δυνάμεων, μηχανικισμός- εξελικτικισμός, αποδοχή του καπιταλιστικού κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, λατρεία της ηγεσίας και των «ηγετών» στο κόμμα, το κράτος, την παραγωγή, αντίληψη για την ηγεσία του κόμματος ως μια απολύτως διακριτή και σταθερή ομάδα προσώπων κλπ) αποτελεί, κατά την άποψή μας, μια σωστή ερμηνευτική κατεύθυνση. Σε πολλά σημεία, αυτή η σωστή κριτική επαναλαμβάνει την κριτική του Καστοριάδη της μαρξιστικής περιόδου (1948-1964). **Αυτή η θέση συνεπάγεται μια αταλάντευτη αντισταλινική ιδεολογική ιστορική στάση, η οποία, σε ορισμένα σημεία τουλάχιστον, είναι και μερικά αντιμπολσεβίκικη, όσον αφορά την αυταρχική διάσταση του μπολσεβικισμού -** όποιος θέλει να είναι με τον επαναστατικό μαρξισμό δεν μπορεί παρά να είναι με τους εργάτες του Ανατολικού Βερολίνου το 1953, της Πολωνίας το 1956, το 1970 το 1976 και το 1981 (ανεξάρτητα από τον ρόλο του Λεχ Βαλέσα) και της Βουδαπέστης το 1956 κατά της εκμεταλλευτικής «κόκκινης» γραφειοκρατίας ή «κόκκινης αστικής τάξης» και των μηχανισμών ελέγχου και καταστολής της (απορρίπτοντας την θέση ότι όποιος είναι κατά του ιμπεριαλιστή εχθρού μου είναι φίλος μου), να είναι κριτικά με την μαοϊκή Κίνα κατά της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς, επίσης, να είναι κριτικά με την Άνοιξη της Πράγας κατά των σοβιετικών τανκς. Όποιος υπερασπίζεται την κρατική καταστολή εκ μέρους της γραφειοκρατίας σε βάρος των εργατών, ακόμη και αν αξιώνει μια «θεμιτή νομικά» συνέχεια με τον μπολσεβικισμό, είναι αντικειμενικά εκτός του πεδίου ενός σύγχρονου ανατρεπτικού μαρξισμού. Είτε το γνωρίζει και το αποδέχεται είτε όχι.

Βεβαίως, αυτή η κριτική στον μπολσεβικισμό εμπεριέχει και μια γενικότερη κριτική σε μια ιστορικά δομημένη και πολύ ισχυρή διάσταση ή εκδοχή ιστορικά του μαρξισμού, τον σοβιετικό/σταλινικό μαρξισμό. Ο σοβιετικός μαρξισμός δεν είναι και αυτός ουρανοκατέβατος, από κάπου προήλθε μέσα στο σώμα των μαρξιστικών κειμένων και πρακτικών. Αποτελεί ιστορική εξειδίκευση αρνητικών πλευρών ή αναγνώσεων ή παραδοχών έστω του μαρξιστικού έργου (π.χ. ο περίφημος Πρόλογος του Μαρξ του 1859 στην «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας»), που συγκροτούν μια δύναμη «φιλοκαπιταλιστική» εκδοχή ή ανάγνωση του μαρξισμού. Σε αυτό θα επανέλθουμε σε άλλο κείμενό μας.

4. Για τον «αντιμπολσεβίκικο» δυτικό κομμουνισμό του 1920- τα υπέρ και τα κατά

Οι παραπάνω σκέψεις για τον Οκτώβρη του 1917 δεν αίρουν το τεράστιο πολιτικό «παράδειγμα» του Οκτώβρη για την διεθνή εργατική τάξη και τους λαούς στον 20ο αιώνα και σε κάποιο βαθμό μέχρι και σήμερα. Η ρώσικη επανάσταση όχι μόνο ήταν το νικηφόρο «προηγούμενο» όσων εξεγέρσεων και επαναστάσεων επακολούθησαν και η αναχρονική δικαίωση όσων αποτυχημένων προηγήθηκαν (όπως η Παρισινή Κομμούνα του 1871), **αλλά ήταν και το στέρεο υπόβαθρο όλων των φιλολαϊκών-φιλεργατικών μεταρρυθμίσεων στις μητροπόλεις του καπιταλισμού από το 1930 και το αργότερο το 1945 ως το 1975.** Όλη η φορντιστική και κεϋνσιανή εμπειρία, που κάποτε θεωρήθηκε ατυχώς ως η «κανονικότητα» του σύγχρονου καπιταλισμού, δεν θα είχε υπάρξει απλά, χωρίς τον φόβο που άσκησε η Οκτωβριανή πάνω στην διεθνή καπιταλιστική τάξη και στις εθνικές καπιταλιστικές τάξεις (έτσι και ο Ε. Χομπσμπάουμ). Το τέλος του «σοβιετικού κράτους» το 1989-1991- παρά το ότι καμία σχέση δεν είχε πια με τον σοσιαλισμό- ήταν ένας από τους βασικούς παράγοντες επιτάχυνσης της νεοκαπιταλιστικής και νεοφιλελεύθερης επίθεσης.

Όμως, το διαχρονικό «παράδειγμα» του Οκτώβρη δεν αίρει το γεγονός ότι από ορισμένες απόψεις η νίκη στην Ρωσία και την Κίνα και η συμμετρική αποτυχία - ήττα της στην Γαλλία και στην Γερμανία ή και την Ιταλία ακόμη αντικειμενικά **έβλαψε** τον επαναστατικό μαρξισμό στον 20ο αιώνα (στον αγγλοσαξωνικό κόσμο, το ζήτημα του επαναστατικού σοσιαλισμού ουσιαστικά δεν τέθηκε ποτέ, για λόγους που αξίζει κάποτε να εξεταστούν). Σε μια εποχή μεταδημοκρατική, όπου όλοι σχεδόν αναζητούν «μεγάλους ηγέτες» και «σωτήρες» διεθνώς, αυτό ακούγεται παράδοξο, δεν παύει, όμως, να είναι αληθές. Οι εμπειρίες στον αναπτυσσόμενο καπιταλισμό υποτιμήθηκαν και το ρωσικό «παράδειγμα» οδήγησε- σε συγκεκριμένες μόνο

χώρες- σε μαζικά ΚΚ, τα οποία , μέσω της Διεθνούς, είχαν ένα προσανατολισμό συχνά της καλύτερης μεταφοράς της ρώσικης εμπειρίας στην Δύση παρά της καλύτερης κατανόησης των καπιταλισμών της Δύσης. *Ο Γκράμσι υπήρξε σ' αυτό μια εμφατική εξαίρεση, η Λούξεμπουργκ, όσο πρόλαβε, επίσης.*

Ο κατασυκοφαντημένος από τον Λένιν το 1920, στο έργο του «Αριστερισμός, παιδική αρρώστια του κομμουνισμού», «αριστερός» κομμουνισμός των Γερμανών και Ολλανδών «ακράιων κομμουνιστών» καθώς και του Μπορντίγκα στην Ιταλία εμπεριείχε-μεταξύ κάποιων θεωρητικών και πολιτικών σφαλμάτων και υπερβολών των ακροαριστερών, όπως η πάγια και μόνιμη δράση εκτός συνδικάτων και εκλογών- και το ορθό παράπονο ότι η Διεθνής συχνά διοίκησε ή ήθελε να διοικήσει τα «εθνικά» ΚΚ σαν να ήταν σοβιετικές επαρχίες. Οι «αριστεροί κομμουνιστές» ήταν οι πρώτοι που είχαν το θάρρος να πούνε ότι η Κομμουνιστική Διεθνής δεν έπρεπε να διευθύνεται με αυταρχικό τρόπο από το Ρώσικο κόμμα και ότι οι αμοιβαίες εμπειρίες έπρεπε να μοιραστούν ανάμεσα στους «Ρώσους» και τους «υπόλοιπους». Ήταν και οι πρώτοι ουσιαστικά «από τα αριστερά» αντιπολιτευόμενοι που αποβλήθηκαν από την Διεθνή, το 1922.

Η εκ των υστέρων εμπειρία μας λέει ότι όσοι επαναστάτες μαρξιστές[6] δεν ακολούθησαν την καθοδήγηση του Κόμματος των Μπολσεβίκων και της Τρίτης Διεθνούς στην Δύση ή και διεθνώς, σύντομα απέτυχαν και εξελίχθηκαν σε σχέτες, που δεν μπορούσαν να παίξουν κανέναν ουσιαστικό ρόλο στην πολιτική ταξική πάλη των χωρών τους. Πιο σχέτες και από τον τροτσκισμό ακόμη, που παρέμεινε σαφώς εντός του λενινιστικού «παραδείγματος». Πράγματι, έτσι συνέβη, καθώς, όταν η διεθνής επανάσταση περιπίπτει σε «στασιμότητα», όλοι ακολουθούν το «παράδειγμα» αυτουνού που έστω και μια φορά νίκησε και όχι το αντίθετο. Και μόνο μέσω αυτού πια νικούν ηττώνται, «κλείνοντας» τις άλλες εναλλακτικές ιστορικές δυνατότητες. Όμως, στην πραγματικότητα, τα μπολσεβικοποιημένα και φιλοσοβιετικά ΚΚ σπάνια έσπασαν την σοβιετική γραμμή των «σφαιρών επιρροής» και έκαναν με βάση τις δικές τους δυνάμεις την επιτυχημένη ή αποτυχημένη επανάσταση (Κίνα, Γιουγκοσλαβία, Βιετνάμ, Ελλάδα 1946-1949). Συνήθως, όπου υπήρξαν μαζικά κομμουνιστικά κόμματα, αυτά κινήθηκαν στην λογική ενός φιλοσοβιετικού μεταρρυθμισμού ή, σπανιότερα, ενός αποκαλυπτικού σεχταρισμού (Γερμανία 1929-1933). Και όποτε υπήρξε ή πλησίασε να υπάρξει μια επαναστατική δυνατότητα με μαζικούς όρους, τα κόμματα αυτά έκαναν το τελείως αντίθετο από ό,τι υποτίθεται ότι ήταν ο Ιστορικός ρόλος τους: κατέστειλαν , ανέσχεσαν ή πάντως παρεμπόδισαν αυτήν την δυνατότητα (στην Ισπανία του '36, στον ελληνικό Λίβανο-Καζέρτα-Βάρκιζα το 1944/1945, στη Ιταλία το 1943-1945, στον γαλλικό Μάη του '68 ή στο ιταλικό Θερμό Φθινόπωρο και μετά -Ιταλία 1969-1977) . Από την άποψη, λοιπόν της μαζικής εργατικής δράσης, ο διεθνής μπολσεβικισμός σε μεγάλο βαθμό δικαιώθηκε απέναντι στην αντιλενινιστική ακροαριστερή κριτική. Από την άποψη της επαναστατικής πραγματοποίησης, όμως, ιδίως δε της επανάστασης στις μητροπόλεις, δεν δικαιώθηκε κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα. Ο 20ος αιώνας, τελικά, υπήρξε πολύ σκληρός για τον ιστορικό κομμουνισμό, και τον λενινιστικό, σε όλες τις εκδοχές του, αλλά και τον αντιλενινιστικό ακόμη περισσότερο.

Φαίνεται, λοιπόν, όπως έχει γράψει ο Ρ. Τζάκομπι στην «Διαλεκτική της Ήττας» ότι η πολιτική νίκη ή ήττα, η πολιτική επιβεβαίωση ή διάψευση ενός ρεύματος, ιδίως μάλιστα η βραχυπρόθεσμη επιβεβαίωση ή διάψευση ενός ρεύματος, δεν μπορεί να είναι το απώτατο κριτήριο δικαίωσης για τους επαναστάτες. Αυτοί, εντός του επαναστατικού μαρξισμού, που επέκριναν τον Λένιν για την όχι επαρκώς ριζοσπαστική πολιτική του ή και την καταπιεστική πολιτική του μετά την επικράτηση των Μπολσεβίκων (και κατ' αρχάς, τον επέκριναν συντροφικά-φιλικά και όχι εχθρικά), από την Λούξεμπουργκ ως τον Πάννεκοκ και τον Γκόρτερ, από τον Μπουχάριν του 18 ως την Κολλοντάι και τον Μάισνικοφ το 1920-1921, είχαν δίκιο. Διαψεύσθηκαν συγκυριακά, αλλά επιβεβαιώθηκαν μακροπρόθεσμα. Επιβεβαιώθηκαν στην κριτική που έκαναν στην «λατρεία των ηγετών», στην κριτική που έκαναν στην «περιορισμένη» εμπιστοσύνη της ηγεσίας των Μπολσεβίκων προς την δημοκρατία και στη συλλογική αυτοδιεύθυνση[7], στην κριτική που έκαναν στην Κομμουνιστική Διεθνή για τον υπερβολικό ρωσικό έλεγχο σε αυτήν, στην κριτική που έκαναν για τον κίνδυνο «πραγματισμού» της σοβιετικής ηγεσίας σε σχέση με το διεθνές καπιταλιστικό περιβάλλον, το έμβρυο δηλαδή των σταλινικών «σφαιρών επιρροής». Είχαν άδικο, όμως, στο θέμα της

μόνιμης και δογματικής μη συμμετοχής στα συνδικάτα και στην τελική τους άποψη ότι, εφόσον το λενινιστικό κόμμα μπορεί να είναι λάθος, είναι λάθος και η γενικότερη σκέψη για την συγκρότηση ενός επαναστατικού κόμματος.

Για να ξαναγυρίσουμε στον Οκτώβρη και να κλείσουμε αυτό το άρθρο. Αυτό που όντως διαψεύσθηκε από την κληρονομιά του Οκτώβρη είναι η πολιτική φαντασία ότι κάποιοι «εξαιρετικοί οργανωτές» της (εργατικής) πολιτικής -δίπλα στους «εξαιρετικούς τεχνικούς της (καπιταλιστικής) παραγωγής» καθώς και τους «εξαιρετικούς οργανωτές του θεάματος», που δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου ακόμη τον Οκτώβρη του 1917 αλλά σήμερα υπάρχουν πια σε πληθώρα- μπορούν, αγνοώντας τους πραγματικούς ανθρώπους, να κάνουν την «επανάσταση από τα πάνω» και να επιτύχουν. Αυτό δεν έγινε ποτέ, ούτε και θα γίνει, άλλωστε. Η σοσιαλιστική επανάσταση στηρίζεται στην μακροχρόνια και καθολική συγκρότηση της συνείδησης όλης της τάξης και όχι αποκλειστικά της πρωτοπορίας της ή κάποιων «φωτισμένων» τομέων της, στην μακροχρόνια συνειδητή δράση όλης της τάξης, που αποτελεί και το βασικό εσωτερικό και όχι «εξωτερικό» εφαλτήριο για την ταξική της συνειδητοποίηση. Η πρωτοπορία είναι ένα αξιόλογο όχημα αλλά όχι αναγκαστικά το κύριο όχημα αυτής της διαδικασίας, ο Λένιν είχε εδώ άδικο ιστορικά. Αυτό ίσχυε και για τις πραγματικά αξιόλογες και ισχυρές κομματικές πρωτοπορίες του 1917, ισχύει και για τις λυμφατικές και ισχνές «πρωτοπορίες» του 2017. Τα λοιπά ανήκουν στην αρμοδιότητα της Κοινωνίας του Θεάματος.

[1] Θυμίζουμε εδώ το περίφημο άρθρο του Α. Γκράμσι «Η επανάσταση ενάντια στο Κεφάλαιο» του 1919.

[2] “The immediate tasks of the soviet government”, 1918, “Left Wing Childishness and the Petty Bourgeois Mentality”, 1918, “The tax in kind”, 1921, όλα αναγνώσιμα σε www.marxists.org, Lenin Archive.

[3] Βλ. αναλυτικά σε R.V. Daniels “The Conscience of the Revolution. Communist Opposition in the USSR”, Harvard 1969.

[4] Αυτός ο «γιακωβινισμός» του μπολσεβικισμού είχε επικριθεί από την Ρ.Λούξεμπουργκ από το 1904 στην κριτική της στο «Ένα Βήμα Μπροσ, Δύο Βήματα Πίσω», στο άρθρο της «Οργανωτικά Προβλήματα της Ρώσικης Σοσιαλδημοκρατίας».

[5] Elliot Liu “Maoism and the Cultural Revolution”, Oakland 2015, PM Books.

[6] Εδώ αναφερόμαστε αποκλειστικά στους αντιλενινιστές κομμουνιστές του 1920-1925 (την λεγόμενη «Άκρα Αριστερά» της Τρίτης Διεθνούς) και όχι σε αριστερά σοσιαλδημοκρατικά ή αυστρομαρξιστικά κεντρικά ρεύματα).

[7] Στο «Ένα Βήμα Μπροσ, δύο Βήματα Πίσω», ο Λένιν αναφέρεται με σαφήνεια στην «οργανωμένη δυσπιστία» της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος απέναντι στις τοπικές του οργανώσεις. Όταν το ξαναδιάβασα μετά από χρόνια, δεν κρύβω ότι απόρησα από την τόσο ακραία έκφραση ενός πνεύματος «υποκατάστασης της τάξης από το κόμμα» αλλά και του κόμματος από την ηγεσία του.